

Διεθνής ανασκόπηση
προγραμμάτων
γυναικείων σπουδών: Η
περίπτωση της
Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μελέτη 21

Γουβιάς Διονύσης

2017

HepNet

ISSN 2459-3508

Πάτρα, 2017

Πίνακας Περιεχομένων

1. 'Γυναικείες Σπουδές' – Ιστορικό πλαίσιο ανάπτυξης.....	4
2. Η κατάσταση σήμερα.....	7
2.1. Θεσμικά ζητήματα και εξελίξεις	7
2.2. Κατεύθυνση και επίπεδο σπουδών	11
2.3. Οργάνωση σπουδών και προσφερόμενα μαθήματα	12
2.4. Πρωτοπόρα χαρακτηριστικά	15
2.5. Χρηματοδότηση.....	15
Βιβλιογραφικές Αναφορές	16
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	17
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΦΥΛΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ	17

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ – Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ Ε.Ε.

Διονύσης Γουβιάς
*Αναπληρωτής Καθηγητής Εκπαιδευτικής Πολιτικής,
Πανεπιστήμιο Αιγαίου*

1. ‘Γυναικείες Σπουδές’ – Ιστορικό πλαίσιο ανάπτυξης

Οι ‘Γυναικείες Σπουδές’ προέκυψαν ως ανάγκη από τη διαπίστωση των φεμινιστριών ερευνητριών πως οι Κοινωνικές Επιστήμες είχαν εξοβελίσει τις γυναίκες από υποκείμενά τους (Γκασούκα, 2002). Οι Σπουδές αυτές στα διάφορα πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα ανά τον κόσμο εξαρτώνται σε μέγεθος, βάθος, βαθμό συμμετοχής και αντίκτυπο –σε εκπαιδευτικό, επαγγελματικό και κοινωνικό επίπεδο—και από την ιστορική εξέλιξη, τόσο του φεμινιστικού κινήματος, όσο και των πολιτικών και οικονομικών δομών της κάθε χώρας. Επίσης, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις θεσμοθετημένες πανεπιστημιακές δομές, οι οποίες ‘αφήνουν χώρο’ –ή, αντιστοίχως, δεν ‘αφήνουν χώρο’-- για την ανάπτυξη της έρευνας και διδασκαλίας.

Η παιδαγωγική φεμινιστική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών έχει διαμορφώσει διεθνώς ένα σώμα μελετών και δημοσιεύσεων που εμπλούτισε την κατανόησή μας για το ρόλο της εκπαίδευσης στην αναπαραγωγή των παραδοσιακών κοινωνικών σχέσεων των φύλων και έδωσε ενδιαφέροντα στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο το σχολείο επηρέασε και επηρεάζει τις ζωές των νεαρών κοριτσιών και των γυναικών. Στα πρώτα βήματά της και ως τα ως τα τέλη περίπου της δεκαετίας του ’80 η έρευνα αυτή επικέντρωνε στις μαθήτριες και στα προβλήματά τους, καταγγέλλοντας τις διαδικασίες

μέσα από τις οποίες ο θεσμός της εκπαίδευσης καθοδηγούσε τις νέες κοπέλες σε τυπικά γυναικεία επαγγέλματα και επιλογές ζωής που είχαν ως επίκεντρο τον κυρίαρχο ρόλο των γυναικών ως μητέρων και συζύγων (βλ. για παράδειγμα Deem 1978, 1980). Το κυρίαρχο θέμα της φεμινιστικής έρευνας για το φύλο στην εκπαίδευση ήταν οι μειωμένες επιδόσεις και η αδιάφορη παρουσία των κοριτσιών στο σχολείο, καθώς και οι αιτίες που ευθύνονταν για την κατάσταση αυτή (Arnot & Weiner, 1987· Arnot, Gray, James & Rudduck, 1998). Στο πλαίσιο αυτών των ερευνών, οι μαθήτριες περιγράφονταν ως «οι μεγάλοι χαμένοι» της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Spender & Sarah, 1980).

Η έρευνα για το φύλο στην εκπαίδευση μετακινείται στις αρχές της δεκαετίας του '90 από τα αρχικά της ενδιαφέροντα για την κοινωνικοποίηση στο ρόλο του φύλου και την αναπαραγωγή των ανισοτήτων φύλου στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, προς τη σύνδεσή της με την κοινωνική και πολιτισμική θεωρία και τις αναλύσεις της για την κατασκευή των ταυτοτήτων φύλου στο σχολείο (Dillabough 2001). Πρόκειται για μια θεματική που έρχεται να συμπληρώσει την ήδη υπάρχουσα φεμινιστική έρευνα για την ανάπτυξη, την εκπαίδευση, την κοινωνικοποίηση, την κοινωνική θέση και το ρόλο των κοριτσιών και γυναικών γενικότερα. Οι ταυτότητες φύλου προσεγγίζονται ως κοινωνικές κατασκευές που διαμορφώνονται συλλογικά μέσα από τους κυρίαρχους λόγους της εκπαίδευσης, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται τόσο στις στρατηγικές και τις μεθόδους με τις οποίες τα νεαρά άτομα επιχειρούν να λειτουργήσουν στο πλαίσιο του φύλου τους, όσο και στις αλλαγές, αντιφάσεις και αντιστάσεις που συνδέονται με τις πρακτικές αυτές (Francis, 2000· Francis & Skelton 2001,). Οι 'έμφυλες ανισότητες' παύουν πλέον να αποτελούν θέμα αποκλειστικά θεωρητικών αναζητήσεων, και γίνονται στόχος συγκεκριμένων πολιτικών παρεμβάσεων.

Ιδιαίτερα, μετά το 1995 –όταν έγινε το Παγκόσμιο Συνέδριο του ΟΗΕ για τις Γυναίκες, στο Πεκίνο—υπήρξε ένας 'πυρετός' ανάπτυξης πολιτικών ίσων ευκαιριών, σε όλο τον κόσμο, με προεξάρχον παράδειγμα, την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η τακτική της ανάδειξης της γυναικείας διάστασης σε όλους τους τομείς της κοινωνικής (κρατικής & ιδιωτικής) δράσης (αυτό που αποκαλούμε *gender mainstreaming*), υπήρξε κύρια προτεραιότητα

που υιοθετήθηκε από όλα τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., και ενσωματώθηκε σε πολλά χρηματοδοτούμενα προγράμματα. Ένα από τα πρώτα επίσημα κείμενα είναι το *Commission Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996), ενώ το Δίκτυο 'ΑΘΗΝΑ' (A.THE.N.A.: *Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe*), το οποίο είχε ως βάση το Πανεπιστήμιο της Ουτρέχτης, στην Ολλανδία, και χρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ΣΩΚΡΑΤΗΣ (SOCRATES) την περίοδο 1998-2001, παρήγαγε σημαντική (ποσοτικά και ποιοτικά) γνώση για τα γυναικεία ζητήματα και τα θέματα «φύλου», τόσο εντός όσο και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (http://www.let.uu.nl/womens_studies/athena/). Μετεξελίχθηκε σε 'ΑΘΗΝΑ 2' (2003-2006) και 'ΑΘΗΝΑ 3' (2006-2009), φτάνοντας να εκπροσωπεί γύρω στα 80 διαφορετικά Ινστιτούτα ή/και ερευνητικούς φορείς, οι οποίοι ασχολούνταν με το (διαθετικό) πεδίο των 'Γυναικείων Σπουδών' (Women Studies), ή των 'Σπουδών Φύλου' (Gender Studies).¹ Δυστυχώς σήμερα έχει παραμείνει ανενεργό για μεγάλο χρονικό διάστημα, όσο αφορά τουλάχιστον την δημοσίευση επικαιροποιημένων μελετών, παρόλο που λειτουργεί ακόμα και σήμερα ως χώρος ανταλλαγής ιδεών και καλών πρακτικών, συλλογής στοιχείων και συνεύρεσης φεμινιστριών ανά τον κόσμο.²

Ένα σημαντικό βήμα προς τη σοβαρή μελέτη των θεμάτων 'φύλου' σε Ευρωπαϊκό επίπεδο ήταν η αναφορά μέσα στη συνθήκη του Άμστερνταμ (άρθρα 2, 3, 13, 41) της **ισότητας των δύο φύλων** ως αναπόσπαστου στοιχείου της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, καθώς και η προώθηση συγκεκριμένων στρατηγικών για το *gender mainstreaming*.

Επίσης, αποφασιστικής σημασίας υπήρξε η δημιουργία, το Νοέμβριο του 1999, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μιας Ομάδας Εργασίας που θα παρήγαγε μια ερευνητική

¹ Ενδεικτικά βλ.: <http://www.gender.uni.lodz.pl/eng/athena3.html>, <http://www.medinstgenderstudies.org/athena-iii/>,

² Συνεργάζεται στενά με το Δίκτυο **Women Information Network Europe [WINE]**, το οποίο αποτελείται από βιβλιοθήκες, αρχεία και κέντρα ενημέρωσης σε όλη την Ευρώπη, πάνω σε γυναικεία θέματα (<http://www.women.it/wine/index.htm>), καθώς και με το **WeAVE**, ένα ευρωπαϊκό δίκτυο Σπουδών Φύλου για φοιτήτριες/τές, υποψήφιος/ους διδάκτορες, μετα-διδακτορικούς/ές, νέους/ες εκπαιδευτικούς κ.ά. (<http://www.weave-network.eu/>)

αναφορά σε ζητήματα πρόσβασης των γυναικών στην επιστήμη και την έρευνα. Η Ομάδα αυτή –η οποία έγινε γνωστή ως **‘Ομάδα του Ελσίνκι για τις Γυναίκες Επιστήμονες’**, επειδή η πρώτη συνάντηση έγινε στην πρωτεύουσα της Φινλανδίας, κατά τη διάρκεια του εξαμήνου όπου την Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ασκούσε η συγκεκριμένη χώρα – αποτελείτο από δημοσίους λειτουργούς και ειδικούς σε θέματα ‘φύλου’ από τις 15 χώρες της ΕΕ και από 15 άλλες χώρες συνδεδεμένες με το ‘Πέμπτο Πρόγραμμα-Πλαίσιο για τη στήριξη της Έρευνας και της Τεχνολογικής Ανάπτυξης’ της ΕΕ (1998-2002).

Σε γενικές γραμμές, μπορεί να ειπωθεί ότι η ανάπτυξη σπουδών γύρω από θέματα ‘φύλου’, επιταχύνθηκε ραγδαία μετά από τις πρωτοβουλίες των θεσμικών οργάνων της Κοινότητας και μετά βέβαια από την ψήφιση συγκεκριμένων πρακτικών και κονδυλίων για να τις στηρίξουν.

2. Η κατάσταση σήμερα

2.1. Θεσμικά ζητήματα και εξελίξεις

Στις αγγλοσαξονικές χώρες (ΗΠΑ, Μ. Βρετανία, Καναδάς, Αυστραλία κλπ.), όπου και πρώτα αναπτύχθηκε ο φεμινισμός (‘ριζοσπαστικός’ ή μη) και ενσωματώθηκε γρήγορα στα ακαδημαϊκά και ερευνητικά περιβάλλοντα, (κυρίως τις δεκαετίες του ‘60 και ‘70), από πολύ νωρίς οι λεγόμενες ‘Γυναικείες Σπουδές’ (Women Studies), ή ‘Σπουδές Φύλου’ (Gender Studies) διαδόθηκαν σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Κατόπιν ακολούθησαν οι Σκανδιναβικές χώρες (Νορβηγία, Δανία, Σουηδία, Δανία, Φινλανδία, Ισλανδία), και ύστερα οι υπόλοιπες χώρες της Κεντρικής και Νότιας Ευρώπης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και σε άλλες περιοχές της Γης δεν αναπτύχθηκαν (κυρίως τις τελευταίες δύο δεκαετίες) αξιόλογες προσπάθειες οργάνωσης σπουδών πάνω σε θέματα ‘φύλου’.

Όλα αυτά, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναπτύχθηκαν κάτω από τη θεσμική *καθοδήγηση* ή και *οικονομική στήριξη* των συλλογικών οργάνων της (π.χ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή), και χρηματοδοτήθηκαν πολλά πιλοτικά προγράμματα Φύλου (σε

προπτυχιακό & μεταπτυχιακό επίπεδο), διεθνείς και εθνικές μελέτες για σχετικά θέματα, εξειδικευμένα ερευνητικά δίκτυα, συνέδρια και επιστημονικές ημερίδες, αλλά και εκδόσεις σχετικών μονογραφιών ή ερευνητικών αναφορών (reports) κ.λπ. (ενδ. βλ. Lykke *et al.*, 2001, κυρίως 'Editorial' και κεφ. 1). Τίποτα όμως δεν θα είχε δημιουργηθεί αν δεν υπήρχε ήδη μια «πίεση από κάτω», με τα φεμινιστικό κίνημα ανά τον κόσμο να γιγαντώνεται, και να αποκτά «εκπροσώπους» στα κέντρα αποφάσεων, τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο (στο ίδιο, σελ. 1, 15).

Ένας άλλος σημαντικός θεσμικός παράγοντας που επηρέασε και επηρεάζει την ανάπτυξη και επέκταση των λεγόμενων 'Γυναικείων Σπουδών' είναι ο συνεχώς εξελισσόμενος χαρακτήρας της ανώτερης εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο, και κυρίως ο τρόπος με τον οποίο η διοικητική οργάνωση της ανώτατης εκπαίδευσης συναρθρώνεται με το περιεχόμενο των σπουδών, αλλά και τη λεγόμενη 'ακαδημαϊκή κουλτούρα', η οποία συσχετίζεται έντονα με ευρύτερες πολιτιστικές νόρμες και συλλογικές αναπαραστάσεις. Σε γενικές γραμμές, ο βαθμός και η ποιότητα των γυναικείων σπουδών σε ανώτερο επίπεδο (τριτοβάθμιας εκπαίδευσης) εξαρτάται από τους παρακάτω παράγοντες (βλ. Lykke *et al.*, 2001, σελ. 1, 15):

- η θεσμική δυνατότητα ύπαρξης αυτόνομων ή Κέντρων Γυναικείων Μελετών.
- το ακαδημαϊκό κύρος του εμπλεκόμενου προσωπικού.
- το μέγεθος και η ποικιλία του προγράμματος των μαθημάτων.
- δυνατότητα απόκτησης πτυχίου στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο.
- ο αριθμός των εξειδικευμένων ειδικοτήτων διδακτικού προσωπικού και ο χαρακτήρας τους: μόνιμος ή προσωρινός.
- το ποσό και το είδος της χρηματοδότησης (αυτοχρηματοδοτούμενο ή 'εξωτερικά' χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα, τακτικό και ενταγμένο σε προϋπολογισμό, ή έκτακτο κ.λπ.).
- ο αριθμός των εμπλεκόμενων ειδικοτήτων, και η ποικιλία των θεματικών πεδίων.

Η εξειδίκευση σε θέματα 'φύλου' πρέπει να βασίζεται σε ένα στέρεο θεωρητικό υπόβαθρο, το οποίο φαίνεται να είναι μια από τις προτεραιότητες στα περισσότερα ανώτερα ιδρύματα που προσφέρουν τέτοιου είδους σπουδές. Το υπόβαθρο αυτό όμως δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο σε σπουδαστές που στοχεύουν σε επαγγέλματα που σχετίζονται με το 'φύλο', αλλά και σε όλους/ες τους/τις φοιτητές/τριες. Η παροχή γνώσης και δεξιοτήτων γύρω από θέματα έμφυλων διαφορών και ανισοτήτων μπορεί να αποδειχθεί το ίδιο χρήσιμη σε εργοδότες και εργαζόμενους, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, κυρίως σήμερα που έχουν αναπτυχθεί και προωθηθεί τόσες πολιτικές που στοχεύουν στο *gender mainstreaming*. Φυσικά, αυτό δεν είναι ένα πρόβλημα που μπορεί να λυθεί με μεμονωμένες αποφάσεις ενός πανεπιστημίου ή ενός τμήματος. Μια ολοκληρωμένη προσέγγιση σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, είναι ανάγκη να λαμβάνει υπόψη της τόσο τις θεωρητικές όσο και τις πρακτικές παραμέτρους τυχόν αποφάσεων για υιοθέτηση προγραμμάτων σπουδών που να εμπεριέχουν τον παράγοντα 'φύλο' ως αναπόσπαστη αναλυτική και πολιτισμική διάσταση, αλλά να λαμβάνουν ταυτόχρονα υπόψη τους τις τοπικές και χρονικές ιδιαιτερότητες.

Πρέπει επίσης να τονιστεί, ότι όποια κριτήρια κι αν χρησιμοποιηθούν για λόγους συγκρισιμότητας μεταξύ των Προγραμμάτων 'Γυναικείων Σπουδών' σε διεθνές επίπεδο, είναι ανάγκη να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί στην εξαγωγή συμπερασμάτων πάνω σε τυχόν 'διεθνείς τάσεις' ή 'πρότυπα'. Οι διαφορές στις ακαδημαϊκές δομές μεταξύ των διαφορετικών χωρών ανακλώνται σε μια ποικιλομορφία επιστημονικών πεδίων τα οποία –συχνά για τυπικούς λόγους– αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες Σχολές/Τμήματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, όπου επικρατούν μοιραία και διαφορετικά κριτήρια ταξινόμησης. Το ίδιο ισχύει και για περιπτώσεις όπου υφίστανται δια-τμηματικά ή δια-πανεπιστημιακά Κέντρα 'Γυναικείων Σπουδών', όπου προσφέρονται και διαθεματικά γνωστικά αντικείμενα. Ιδιαίτερα ο ορισμός της διαθεματικότητας εγείρει σημαντικά προβλήματα επιστημολογικής και μεθοδολογικής φύσης. Το να θεωρούμε τα πτυχία (βασικά πτυχία,

μεταπτυχιακά, επιμορφώσεις, κλπ.) ως βάση για ανάπτυξη συγκριτικών τυπολογιών δημιουργεί ζητήματα που έχουν να κάνουν με την ανομοιομορφία μεταξύ διαφορετικών ακαδημαϊκών πλαισίων, όσο αφορά την κοινωνική αξία του πτυχίου, την αναγνώρισή του στην αγορά εργασίας κλπ. (ενδ. βλ. Lykke *et al.*, 2001, σελ. 1, 6).

Άλλα σημαντικά ερωτηματικά μπορεί να δημιουργηθούν από την (πιθανή) χρήση όρων όπως 'θεσμοποίηση', 'αναγνώριση' κλπ. Είναι άραγε αυτονόητο ότι η θεσμοποίηση των 'Γυναικείων Σπουδών' σημαίνει ταυτόχρονα και αναγνώριση; Και, ποιο είδος αναγνώρισης θα είναι αυτό; Ποιο θεσμικό όργανο προσφέρει αυτήν την αναγνώριση, και σε ποιο επίπεδο; Είναι η 'επιστημονική κοινότητα'; Είναι η εθνική κυβέρνηση; Είναι κάποιοι διεθνείς, υπερκρατικοί θεσμοί;

Επιπροσθέτως, είναι μόνο η 'ακαδημαϊκή' ή η 'επιστημονική' αναγνώριση αυτή που (πρέπει να) επιζητούμε, ή (πρέπει να) επιδιώκουμε την *ευρύτερη κοινωνική αναγνώριση*, βασικός πυλώνας της οποίας είναι η επιτυχής επαγγελματική πορεία;

Τέλος, πρέπει να επιστήσουμε την προσοχή σε εξελίξεις που, ενώ αρχικά δημιουργούν ένα κλίμα αισιοδοξίας και ευφορίας περί του μέλλοντος των 'Γυναικείων Σπουδών' ή των 'Σπουδών Φύλου', την ίδια στιγμή θέτουν ερωτηματικά σχετικά με τις *ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις* τους, ιδιαίτερα σε περιόδους *βαθιάς οικονομικής, κοινωνικής και οικολογικής κρίσης*, σε ευρωπαϊκό, αλλά και παγκόσμιο επίπεδο. Για παράδειγμα, αν και είναι γεγονός πλέον η αυξανόμενη αποκέντρωση αρμοδιοτήτων στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα, γεγονός που αναπόφευκτα συνδέεται με το ξεπέραςμα της παραπάνω 'μονο-θεματικότητας' και 'μονο-κατευθυντικότητας' στις ανώτατες σπουδές, γεννιούνται άλλα ζητήματα, όπως ο κίνδυνος ομογενοποίησης των ανωτάτων σπουδών σε πολλές χώρες, λόγω –κυρίως– της επικράτησης παγκοσμιοποιημένων 'αγορών εκπαίδευσης', οι οποίες κρίνουν και κατατάσσουν με αγοραίους κανόνες (κέρδος, ποσοτικοποίηση δεικτών κ.λπ.), και ενδεχομένως 'αποκλείουν'.³

³ Βλ. την Τελική Αναφορά του ATHENA Δικτύου Ειδικών για θέματα Γυναικείων Σπουδών (Lykke *et al.*, 2001), και κυρίως την 'Εισαγωγή' των επιμελητριών της έκδοσης Maria Puig de la Bellacasa, Nina Lykke and Christine Michel.

2.2. Κατεύθυνση και επίπεδο σπουδών

Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε πως η εμπειρία έδειξε μέχρι τώρα ότι οι 'μονο-θεματικές' και 'μονο-κατευθυντικές' πανεπιστημιακές δομές αποτέλεσαν μεγάλο εμπόδιο για τη θεσμοποίηση Γυναικείων Σπουδών, ενώ αντίθετα, δομές με έμφαση στη συσσώρευση 'διδασκτικών μονάδων' (credit systems) ή 'αυτοτελών μαθημάτων-ενοτήτων' (modular systems) προώθησαν σημαντικά την ανάπτυξη των παραπάνω σπουδών (βλ. και 'Διαδικασία της Μπολόνιας').

Σήμερα σε πολλές ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, οι Γυναικείες Σπουδές αποτελούν, είτε αυτοτελές κομμάτι μεταπτυχιακών προγραμμάτων, είτε διεπιστημονικό κύκλο σπουδών του προπτυχιακών (πανεπιστημιακών κυρίως) προγραμμάτων σπουδών, που απευθύνεται σε φοιτητές Φιλοσοφικής Σχολών ή Σχολών Κοινωνικών Επιστημών.

Για παράδειγμα (βλ. και **Παράρτημα**) η έδρα 'Γυναικείων Σπουδών' (τα τελευταία χρόνια έχει μετονομαστεί σε έδρα 'Κοινωνιολογίας των Φύλων') του πανεπιστημίου **Potsdam** (Γερμανία) είναι συνδεδεμένη με την σχολή Κοινωνικών και Οικονομικών σπουδών. Οι έμφυλες σχέσεις είναι τομέας ειδίκευσης για τους φοιτητές Κοινωνιολογίας, είτε έχουν σκοπό να αποκτήσουν *Magister Artium*, ή μόνο *Diplom*.

Με την επέκταση σε πανευρωπαϊκό επίπεδο της Διαδικασίας της Μπολόνιας (3 > 1 ή 2 > 3), έχουν δημιουργηθεί ακόμα και διετείς κύκλοι σπουδών οι οποίες απευθύνονται σε ενήλικους (με ή χωρίς πτυχίο), και οδηγούν σε πιστοποιητικό μεταπτυχιακής ειδίκευσης σε θέματα Φύλου, σε μια βάση *μερικής φοίτησης*. Τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πρόγραμμα 'Βασικών Φεμινιστικών Σπουδών' που προσφέρει το **Ομοσπονδιακό Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Ενηλίκων** στο **Salzburg** της Αυστρίας, ή άλλα πανεπιστημιακά ιδρύματα στη χώρα αυτή (Πανεπιστήμιο της Βιέννης, Πανεπιστήμιο Graz, Πανεπιστήμιο του Linz κ.ά.).⁴ Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το 'Centre for Gender Studies (ZGS)' του πανεπιστημίου **της Βρέμης (Bremen)** στη Γερμανία, το οποίο λειτουργεί από το 1998 ως ένα *διετές πρόγραμμα μεταπτυχιακού επιπέδου*, που

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Αυστρία βλ. : <http://www.gender-studies.org/en/#at>

παρέχει πιστοποιητικό συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, ενώ πρόσφατα έχει αναβαθμισθεί σε προπτυχιακή συμπληρωματική εξειδίκευση (*minor*), η οποία προσφέρεται παράλληλα με έναν κύριο προπτυχιακό κύκλο σπουδών (*major*) (<http://www.zgs.uni-bremen.de/zgs/>).

Τα Κέντρα ή Σχολές Γυναικείων Σπουδών ανήκουν συχνά σε ένα πανεπιστήμιο, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις Δια-πανεπιστημιακών Κέντρων, όπως τα δύο 'Διαθεματικά Κέντρα Γυναικείων Σπουδών' που λειτουργούν σε συνεργασία των πανεπιστημίων **Ζυρίχης και Βέρνης** (Ελβετία) (http://www.izfg.unibe.ch/content/index_ger.html), ή αποτελούν κρατικές δομές που ασχολούνται με την Εκπαίδευση Ενηλίκων (π.χ. το Ομοσπονδιακό Ινστιτούτο Εκπαίδευσης Ενηλίκων στο Salzburg παραπάνω), ή τα Διεπιστημονικά Κέντρα Γυναικείων Σπουδών & Ερευνών του **Πανεπιστημίου Μπίλεφελντ (Bielefeld)** στην Γερμανία (<http://www.uni-bielefeld.de/IFF/>) και του πανεπιστημίου του **Τορίνου** (Ιταλία) (<http://www.cirsde.unito.it/>).

Βέβαια υπήρξαν κατά καιρούς και αυτοτελή πανεπιστημιακά τμήματα, όπως το 'Τμήμα Γυναικείων Σπουδών' του πανεπιστημίου του **Göteborg** (Σουηδία) (<http://www.wmst.gu.se/>), το οποίο το δημιουργήθηκε το 1993, και μετονομάστηκε σε 'Τμήμα Σπουδών Φύλου' το 1999, ή το 'Τμήμα Φύλου και Τεχνολογίας' του **Luleå Tekniska Universite** (Σουηδία) (http://www.luth.se/depts/arb/genus_tekn/indexen.htm). Η πρακτική αυτή, όμως, έχει αρχίσει να εγκαταλείπεται την τελευταία δεκαετία, κυρίως λόγω και της μείωσης της χρηματοδότησης για παρόμοιες πρωτοβουλίες), και τα περισσότερα από τα παραπάνω τμήματα δεν λειτουργούν πλέον, τουλάχιστον στον Ευρωπαϊκό χώρο.

2.3. Οργάνωση σπουδών και προσφερόμενα μαθήματα

Σε προπτυχιακό επίπεδο τις περισσότερες φορές προσφέρονται σε συνδυασμό με άλλα αντικείμενα (*major – minor*). Από τη δεκαετία του 2000 (π.χ. στο πανεπιστήμιο του **Middlesex**, της Μ. Βρετανίας) προσφέρονται μεμονωμένα μαθήματα επιλογής σε προγράμματα προπτυχιακών σπουδών, στο πλαίσιο ευρύτερων θεματικών

εξειδικεύσεων (στη συγκεκριμένη περίπτωση στο πλαίσιο του BA Honours in Sociology). Πολλές φορές, η παρακολούθηση του κύκλου μαθημάτων πάνω στο 'φύλο' μπορεί να οδηγήσει σε ένα αναγνωρισμένο αρχικό δίπλωμα, χωρίς απαραίτητα να υποχρεώνονται οι φοιτητές να συμπληρώσουν τα έτη σπουδών για ένα κανονικό πτυχίο (διάρκειας 3-4 ετών) (βλ. A. Peto, στο ATHENA, Country Reports, 2002, σελ. 3-4).

Σε χώρες με αρκετά αυστηρή και 'παραδοσιακή' διάρθρωση σπουδών (π.χ. Γαλλία), τις περισσότερες φορές τα μαθήματα 'φύλου' προσφέρονται μόνο ως προαιρετικά από διάφορα τμήματα του ίδιου πανεπιστημίου, και δεν αποτελούν μέρος ενός υποχρεωτικού Προγράμματος Σπουδών που οδηγεί σε χορήγηση ακαδημαϊκού τίτλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Βέβαια, στις ΗΠΑ υπάρχουν αρκετά πανεπιστήμια που χορηγούν προ-πτυχιακές Γυναικείες Σπουδές ή/και Σπουδές Φύλου.⁵

Σε μεταπτυχιακό, είναι πιο εξειδικευμένα, αλλά έχουν σχεδόν πάντα μια δια-θεματική προσέγγιση της γνώσης. Η έμφαση σε αυτά τα είδη σπουδών, πέρα από την προώθηση του 'gender mainstreaming' –που άρχισε να γίνεται στις προπτυχιακές σπουδές από τη δεκαετία του '90— στοχεύει και στην κατάρτιση/εκπαίδευση στελεχών εξειδικευμένων σε σύγχρονα θέματα Φύλου, και πιο συγκεκριμένα:

- σε επιστημονικό επίπεδο, η παραγωγή και μετάδοση νέας επιστημονικής γνώσης σχετικά με το πρωτότυπο αυτό αντικείμενο και τις επιμέρους διαστάσεις του (υπάρχουν πολλά μεταπτυχιακά προγράμματα που οδηγούν, έμμεσα ή άμεσα, σε διδακτορικό πτυχίο), και
- σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής, η κάλυψη των αναγκών της αγοράς εργασίας για εξειδικευμένους επιστήμονες, καταρτισμένους σε θεωρία, έρευνα και πρακτική εφαρμογή στην προώθηση της ισότητας στα πλαίσια των νέων δομών και λειτουργιών της εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας και στη διαμόρφωση νέων πολιτικών για την εδραίωση της κοινωνικής ισότητας.

⁵ Για έναν επικαιροποιημένο κατάλογο με ιστοτόπους σχετικών προπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών στις ΗΠΑ, μπορεί κανείς να επισκεφτεί την η-πύλη της Joan Korenman στο Πανεπιστήμιο της Βαλτιμόρης (<http://userpages.umbc.edu/~korenman/wmst/programs.html>).

Το πιο συχνό φαινόμενο είναι να λειτουργεί ένα *Ερευνητικό Κέντρο* ενός πανεπιστημίου, μέσα στο οποίο να αναπτύσσονται, σε λιγότερο ή περισσότερο άτυπο επίπεδο, ή σε πιο θεσμοποιημένη μορφή, κύκλοι σπουδών & επιμορφωτικών προγραμμάτων (μεταπτυχιακών κυρίως) που σχετίζονται με το Φύλο, και εμπλέκουν διαφορετικά τμήματα ενός πανεπιστημίου. Τέτοιο παράδειγμα είναι το 'Centre d'études féminines et d'études de genre' στο πανεπιστήμιο Paris VIII (Saint-Denis) στο Παρίσι (<http://www2.univ-paris8.fr/ef/>), ή το 'Centre for Gender and Diversity' στο Πανεπιστήμιο του Maastricht στην Ολλανδία (<http://www.maastrichtuniversity.nl/web/show/id=5020921/langid=42>).

Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το 'Κέντρο Γυναικείων Σπουδών' του πανεπιστημίου του York (Μ. Βρετανίας), το οποίο είναι από τα πιο παλιά Κέντρα Γυναικείων Σπουδών στην Ευρώπη (δημιουργήθηκε το 1984), και προσφέρει μια πληθώρα εξειδικεύσεων και εναλλακτικών 'διαδρομών' πάνω σε θέματα 'φύλου', με απονομή μεταπτυχιακού διπλώματος μετά από σπουδές ενός ή δύο ετών, με ή χωρίς ερευνητικό χαρακτήρα (Μ.Α. ή Μ.Α. by research, PG Diploma κ.λπ.) και παροχή αντίστοιχων πιστωτικών μονάδων (από 60 μέχρι 120 ECTS) (<http://www.york.ac.uk/inst/cws/>).

Συχνό, επίσης, φαινόμενο είναι να υφίσταται ένα *Ερευνητικό Δίκτυο* (εθνικού ή περιφερειακού επιπέδου), το οποίο να συντονίζει ερευνητικά προγράμματα πάνω στις Φεμινιστικές Σπουδές ή πάνω σε θέματα Φύλου, και μνα αποτελεί ταυτόχρονα και ένα *forum* *διαλόγου* της επιστημονικής Κοινότητας για τα θέματα αυτά. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι το Δίκτυο 'MAGE' (**M**arché du travail et **g**enre) το οποίο εδρεύει στο Πανεπιστήμιο **Paris Descartes**, στο Παρίσι (<http://recherche.parisdescartes.fr/MAGE>).

Επίσης, είναι πολύ συχνό φαινόμενο να γίνονται *σεμιναριακού τύπου* συναντήσεις (είτε σε μη-τυπικά περιβάλλοντα, είτε ενσωματωμένες σε αναγνωρισμένα προγράμματα Εκπαίδευσης Ενηλίκων) και να παρέχονται ανάλογα 'πιστοποιητικά επιμόρφωσης'. Τέτοιο παράδειγμα είναι το **Πανεπιστήμιο του Trier**, (Γερμανία) που παρέχει 'Διεπιστημονικό Πιστοποιητικό στις Έμφυλες Σχέσεις' ύστερα από επιτυχή παρακολούθηση κύκλων διαλέξεων με προσκεκλημένους επιστήμονες, αλλά και

εσωτερικά workshops με επίκαιρο και εναλλασσόμενο πρόγραμμα (<https://www.uni-trier.de/index.php?id=11692&L=2>).

2.4. Πρωτοπόρα χαρακτηριστικά

Πέρα από την προσφορά μαθημάτων (σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο), τα πρωτοπόρα χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι Σπουδές Φύλου σε διεθνές επίπεδο είναι, σε γενικές γραμμές, τα ακόλουθα (χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν σημαντικές τοπικές ή/και εθνικές διαφοροποιήσεις):

- Διαθεματικές 'Ομάδες Διαλόγου' (discussion groups) πάνω σε θέματα της άμεσης κοινωνικής επικαιρότητας, όπως 'Φύλο & Εργασία', 'Φύλο & Τεχνολογία', 'Εμφυλες Ταυτότητες' κλπ.
- Ανοιχτά σεμινάρια πάνω στο Φύλο.
- Διεξαγωγή Συνεδρίων πάνω στο Φύλο.
- Εκδόσεις σε ζητήματα Φύλου.
- Προσφορά ιστοσελίδων αφιερωμένης σε παρόμοια θέματα, με προοπτική να τοποθετηθούν και on-line εργασίες (ηλεκτρονική ή/και εξ' αποστάσεως μάθηση).
- Εκδοτικά προγράμματα αποκλειστικά για θέματα Φύλου.

2.5. Χρηματοδότηση

Τα Κέντρα 'Γυναικείων Σπουδών' ή 'Σπουδών Φύλου' καλύπτονται κυρίως μέσα από τακτική επιχορήγηση των πανεπιστημίων, ή πανεπιστημιακών τμημάτων όπου ανήκουν. Επιπροσθέτως, λαμβάνουν χρηματοδότηση από διεθνείς οργανισμούς (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση, ΟΗΕ, κλπ.) προκειμένου να προωθήσουν εξειδικευμένες έρευνες και σπουδές πάνω σε ζητήματα Φύλου. Τέλος, χρεώνονται –στα πανεπιστήμια όπου αυτό προβλέπεται– και δίδακτρα (ή 'εξέταστρα') στους/στις φοιτητές/τριες.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Γκασούκα, Μ. (2014) [1998]. *Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις του Φύλου. Ζητήματα Εξουσίας και Ιεραρχίας*. Γ' έκδοση. Αθήνα: Διάδραση.
- Arnot, M. and Weiner, G. (eds) (1987). *Gender and the Politics of Schooling*. London: Hutchinson.
- Arnot, M., Gray, J., James, M. & Rudduck, J. (1998). *A Review of Recent Research on Gender and Educational Performance*. OFSTED Research Series. London: HMSO.
- Dillabough, J. (2001). Gender Theory and Research in Education. Modernist traditions and emerging contemporary themes. In B. Francis & C. Skelton (eds.), *Investigating gender: contemporary perspectives in education* (pp. 11-26). Milton Keynes: Open University Press.
- Francis, B. (2000). *Boys, Girls and Achievement*. London: Routledge-Falmer.
- Francis, B. & Skelton, Chr.(eds.) (2001). *Investigating Gender: Contemporary Perspectives in Education*. Buckingham: Open University Press.
- Lykke, N., Michel, C. & Puig de Bellacasa, M. (eds.) (2001). *Women's Studies - from institutional innovations to new job qualifications*. Report from the ATHENA (Advanced THEMatic Network in Activities in Women's Studies in Europe) panel of experts (EU's Socrates programme, Thematic Networks, 1998-2001). University of Southern Denmark (E-version).
- Peto, A. (2002). Research and Teaching in Women Studies and in History of Gender in Austria. In *The use of Women's studies teaching books and material in Europe – Country Reports*. ATHENA panel of experts (E-version).
- Spender, D. & Sarah, E. (eds.) (1980). *Learning to lose: Sexism and Education*. London: The Women's Press.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΦΥΛΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

ΓΑΛΛΙΑ

Université Paris VII (Diderot)

Centre d'Enseignement, de Documentation et de Recherches pour les Etudes
Féministes

(Κέντρο Εκπαίδευσης, Έρευνας και Τεκμηρίωσης Φεμινιστικών Σπουδών)

[<http://www.cedref.univ-paris7.fr/>]

Διεύθυνση:

Université Paris Diderot
5 rue Thomas-Mann
75205 Paris cedex 13
Tél. +33 (0)1 57 27 57 27.

Επικοινωνία

Azadeh Kian (azadeh.kian@univ-paris-diderot.fr), ή Jules Falquet (jules.falquet@univ-paris-diderot.fr).

CEDREF

Université Paris7-Diderot
UFR de Sciences Sociales
case courrier 7132 - 75205 Paris cedex 13

Université Paris VIII (Saint-Denis)

Centre d'études féminines et d'études de genre

(Κέντρο Γυναικείων Σπουδών και Σπουδών Φύλου)

[<http://www2.univ-paris8.fr/ef/>]

Διεύθυνση:

Université Paris 8 - Bâtiment B - Salle 342
2, rue de la Liberté
93526 - SAINT-DENIS Cedex 02

Επικοινωνία

Administrative office (B 342).
Fatima Zénati.
E-mail: fzenati@univ-paris8.fr
Telephone: +33 (0)1 49 40 68 13
Fax: +33 (0)1 49 40 68 20.

Université Paris Descartes

Δίκτυο 'MAGE' (Marché du Travail et Genre)

[<http://recherche.parisdescartes.fr/MAGE>]

Διεύθυνση

Mage - Cerlis
Université Paris Descartes
45 rue des Saints-Pères - 75270 Paris Cedex 06

Επικοινωνία

E-mail: mage.cnrs@shs.parisdescartes.fr
Telephone: +33 (0)1 76 53 36 00

Université de Toulouse – Le Mirail / CNRS

Ηλεκτρονική 'Πύλη των Φύλων'

(ενημερωτικός ιστοτόπος, αν και είναι ανενεργός τα τελευταία 5 χρόνια)

[<http://w3.portail-genre.univ-tlse2.fr/spip.php>]

Διεύθυνση

Université de Toulouse-le-Mirail
Maison de la Recherche
5, allées Antonio-Machado
F-31058 Toulouse Cedex 1

Επικοινωνία

Enseignement et recherche

Téléphone: +33 5 61 50 43 94

Télécopie: +33 5 61 50 37 08

Mél : portail-genre@univ-tlse2.fr

Universität Bielefeld

Διεπιστημονικό Κέντρο Σπουδών & Ερευνών Φύλου
[<http://www.uni-bielefeld.de/IFF/>]

Διεύθυνση

Interdisziplinäres Zentrum für Frauen- und Geschlechterforschung (IFF)
Universität Bielefeld
Universitätsstr. 25
33615 Bielefeld

Επικοινωνία

Dr. Birgitta Wrede (Wissenschaftliche Koordination)
Anke Kubitza (Sachbearbeitung und Sekretariat)

Gebäude X
Raum B-3-248
Tel. (+49) 521.106-4574
e-mail: iff@uni-bielefeld.de

Universität Göttingen

Κέντρο Συντονισμού Μελετών του Φύλου του Πανεπιστημίου του Göttingen

[<http://www.uni-goettingen.de/de/sh/29954.html>]

Διεύθυνση

Helga Hauenschild, M.A.
Baurat-Gerber-Str. 4/6
37073 Göttingen

Επικοινωνία

Tel.: (+49) 0551/399457

Fax: (+49) 0551/399462

E-Mail: hhauens@gwdg.de

Carl von Ossietzky Universität Oldenburg

**Διεπιστημονικό Κέντρο Σπουδών Φύλου του Πανεπιστημίου του
Oldenburg**

[<http://www.uni-oldenburg.de/zfg>]

Διεύθυνση

Gebäude A03, Raum 1-117

D-26111 Oldenburg

Επικοινωνία

Prof. Dr. Heike Flessner, geschäftsführende Sprecherin (Διευθύντρια)

e-mail: heike.flessner@uni-oldenburg.de

Tel.: +49 (0)441 798 4316

FAX: +49 (0)441 798 5869

Email: zfg@uni-oldenburg.de

UNIVERSITÄT POTSDAM

Δίκτυο Διεπιστημονικών Μελετών των Φύλων

[<http://www.uni-potsdam.de/geschlechtersoziologie/forschung/netzwerk-interdisziplinaere-geschlechterforschung.html>]

Διεύθυνση

Universität Potsdam.

Wirtschaft- und Sozialwissenschaftliche Fakultät

Professur Geschlechtersoziologie.

Postfach 900327, 14439 Potsdam;

Haus: August- Bebel- Str. 89 Potsdam-Babelsberg;

Επικοινωνία

Prof. Dr. Wobbe Dienstag

Tel: +49 (0) 331 977-3260

Fax: +49 (0) 331 977-3261

E-Mail: gesoz@uni-potsdam.de

Universität Trier

Κέντρο Μετα-αποικιακών Σπουδών & Σπουδών Φύλου

[<https://www.uni-trier.de/index.php?id=11692>]

Διεύθυνση

Γραφείο Συντονισμού

Interdisziplinäre & Interkulturelle

Geschlechterstudien

Universität Trier

D-54286 Trier

Επικοινωνία

Ερευνητική Μονάδα

Dr. Katharina Brodauf

T. +49 (0) 651 201 4251

brodauf@uni-trier.de

London School of Economics

Gender Institute

(Ινστιτούτο για θέματα Φύλου)

[<http://www.lse.ac.uk/genderInstitute/home.aspx>]

Διεύθυνση:

Gender Institute
Houghton Street
London WC2A 2AE, UK

Επικοινωνία

Hazel Johnstone MBE
Departmental Manager
h.johnstone@lse.ac.uk

ή

Dr Kate Steward
Manager (Taught Programmes, Events)
k.steward@lse.ac.uk

University of Cambridge

Centre for Gender Studies

(Κέντρο Σπουδών Φύλου)

[<http://www.gender.cam.ac.uk/>]

Διεύθυνση:

Alison Richard Building
7 West Road
Cambridge CB3 9DT
Tel: +44 (0)1223 767234

Επικοινωνία

Dr Jude Browne : jmb63@cam.ac.uk

ή

admin@gender.cam.ac.uk

University of Oxford

International Gender Studies Centre

(Διεθνές Κέντρο Σπουδών Φύλου)
[<http://www.lmh.ox.ac.uk/IGS/home.aspx>]

Διεύθυνση:

IGS at LMH
University of Oxford
Norham Gardens
OXFORD OX2 6QA

Επικοινωνία

Dr Maria Jaschok, Director (all academic and general questions)
Email: maria.jaschok@lmh.ox.ac.uk

Karen McCallum, Administrative Assistant to Director (general enquiries)
Email: igs.admin@lmh.ox.ac.uk

University of York

Centre for Women Studies

(Κέντρο Γυναικείων Σπουδών)
[<http://www.york.ac.uk/inst/cws/>]

Διεύθυνση:

Centre for Women's Studies
University of York
York
YO10 5DD

Επικοινωνία

Tel.: + 44 (0)1904 323671
Fax: + 44 (0)1904 323670
email: harriet.badger@york.ac.uk

ΙΤΑΛΙΑ

Unidiversità

(Εκπαιδευτικό & Ερευνητικό Κέντρο σε συνεργασία της Ιταλικής Περιφέρειας της
Marche και του **Università di Camerino**)

[<http://unidiversita.unicam.it/>]

Διεύθυνση:

Università degli Studi di Camerino
Piazza Cavour 19/f 62032 Camerino (MC).

numero verde: 800 054 000

P.IVA: 00291660439

C.F.: 81001910439

posta certificata: protocollo@pec.unicam.it

Επικοινωνία για το Unidiversità

e-mail: unidiversita@unicam.it

Università di Torino

Centro Interdisciplinare di Ricerche e Studi delle Donne e di Genere (CIRSDe)

(Διεπιστημονικό Κέντρο Έρευνας & Μελέτης των Γυναικών και του Φύλου)

[<http://www.cirsde.unito.it/>]

Διεύθυνση:

CIRSDe

Campus Luigi Einaudi

Lungo Dora Siena 100 –10153 Torino

Επικοινωνία

fax: 011-236.1089

e-mail: cirsde@unito.it